Redaktionellt

META spränger ramarna! Vi presenterar inte bara vårt fylligaste nummer någonsin utan vi kan med denna volym flytta gränserna för den historiska arkeologin i Skandinavien, norrut, uppåt och framåt. Vi ägnar detta nummer av META åt historisk arkeologi i Sápmi och samisk historisk arkeologi. Visst har samisk arkeologi diskuterats i META förr (jfr META 1990:1–2, 1994:3–4, 2018, 2019), men bidragen har varit relativt få och tenderat att hamna i skuggan av större debatter.

Skiftet från medeltidsarkeologi till en bredare mer inkluderande historisk arkeologi, bland annat manifesterat i återutgivningen av META från 2015, ska självklart innefatta arkeologi i och omkring Sápmi, nordliga perspektiv och urfolksfrågor. Medeltidsarkeologin kunde, helt oavsiktligt, med sitt fokus på kontinental medeltid, feodalism, ståndslära, urbanisering och kristnande, bli svår att operationalisera i norra Skandinavien (jfr dock Thomas Wallerströms *Norrbotten, Sverige och medeltiden* 1995).

Vi upplever att det länge funnits ett glapp mellan de historiskarkeologiska frågeställningarna i och omkring Sápmi och den vidare historiskarkeologiska debatten i Norden och med detta temanummer hoppas vi överbrygga denna klyfta. Vi hoppas också att vi med denna volym kan visa på hur stor, varierad och rik den samiska arkeologin och arkeologin i Sápmi är, från Mellanskandinavien och Mälardalen till Kolahalvön, från järnålderns slut till 1900-talet.

META bekostas av oss medlemmar i Historiskarkeologiska föreningen och med generöst bidrag från våra stödmedlemmar. Vi uppbär inga statsbidrag och vår ekonomi är begränsad, vilket medfört att vi tyvärr inte kunnat översätta sammanfattningar av artiklarna till några av de samiska språken eller finska. Svenska, danska, norska och engelska är självklara språk för vår tidskrift men vi får inte glömma alla de andra språk som talas i vår läsekrets, särskilt i ett temanummer som behandlar så många språkområden, under så lång tid. Vi har av praktiska skäl valt att använda det nordsamiska ordet för Sameland – Sápmi – men föreliggande volym är ägnad den historiska arkeologin i hela Sábme, Sábmie, Saepmie...

Först ut i årets tema Sápmi är Ingrid Sommerseths diskussion om björngravar, framförallt från norska Sápmi. Här presenteras det rika och fascinerande källmaterialet med kopplingar till björnkulten och björnens gränsöverskridande natur. Björnkulten utgör en stark kulturell praktik som förenat samer i hela Sápmi under tusentals år.

Erik Norberg, Martin Callanan och Jørgen Rosvold bjuder in oss i diskussioner kring fynd vid snöfläckar och glaciärer i sydsamiska områden i Norge. Här får vi, bland annat, lära oss mer om fyndförekomst vid glaciärer och snöfläckar utifrån samisk traditionell kunskap, renens rörelse och behov i ett sydsamiskt

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:28:00

bruk av snölegor i ett historiskt, nutida och framtida perspektiv. Författarna lyfter även fram vikten med tillämpningen av liknande insatser i framtiden och vikten av att utarbeta en ”samisk utformad inventeringsmetodik”.

Vi har glädjen att presentera inte mindre än två artiklar om en banbrytande innovation: skidan. Markus Fjellström, Sven Isaksson och Kerstin Lidén har studerat en glaciärfunnen skidspets från nordligaste Torne älvdal och i detalj diskuterar de skidans och vallans ålder. Så vitt vi vet är detta världens första arkeologiska analys av vallans ålder och beståndsdelar. Inger Zachrisson gör en sammanställning av samtliga kända äldre samiska skidor och hon diskuterar, skidtyp och teknik, samt ornamentik och på ett djupare plan, skidåkningen som transportmedel. Zachrisson presenterar också Gösta Bergs opublicerade sammanställning av samiska skidor och deras dateringar.

Sápmis sydligaste historia diskuteras av Maria Björck, Inga Blennå, Jonas Monié Nordin, Bo Ulfhielm och Joakim Wehlin i en brett upplagd studie av samisk arkeologi och historia i Mellansverige. Här presenterar författarna resultat från inventeringar och arkeologiska undersökningar av lämningar från medeltiden till 1800-talets slut. I fokus står undersökningarna av två så kallade sockenlappsstugor i Järvsö från 1700-talets slut till 1800-talets andra hälft. Resultaten pekar tydligt på lokala utvecklingar av samiska praktiker både inom ramen för och utanför det så kallade sockenlappssystemet.

Tidigmodern tid och ökade konflikter mellan samer och kustboende, samt nybyggare analyseras av Ingela Bergman som genom kart- och ortnamnsstudier visar på de omfattande och ålderdomliga samiska bosättningsmönstren i Norrbottens kustland och hur, precis som i exemplet från Dalarna, Gästrikland och Hälsingland, närvarande den samiska befolkningen varit ända in i vår tid. Bergman visar att utflyttning av samer, som tidigare anförts som ett distinkt drag i kustlandets historia, inte kan beläggas.

Anläggandet av kyrk- och marknadsplatser för ökad statlig och kyrklig kontroll, har varit av central betydelse för maktrelationerna i norr. Tiina Äikäs, Oula Seitsonen och Anna-Kaisa Salmi presenterar sina spännande resultat från undersökningarna av marknadsplatsen i Kolari. Kolari marknad uppstod i efterdyningarna av förlusten av Finland. Genom arkeologiska undersökningar i Kolari och genom landskapsanalys visar författarna vilken betydelse Kolari hade för den samiska befolkningen, men även som en mötesplats för andra språkgrupper.

Vårt samiska tema avslutas med Carl-Gösta Ojalas översikt över arkeologin på gränsen mellan öst och väst – på östsamiskt område – ett forskningsfält i stora avseenden okänt för det stora flertalet. Ojala påpekar hur bristen på samarbete över språk- och politiska gränser påverkar vår förståelse av den samiska historien och arkeologin.

META vore inte META om vi inte också var en plattform för både bredd och djup inom den historiska arkeologin. Vi har därför glädjen att ha med tre artiklar utanför temat, varav två rör urbaniseringsfrågor. Joakim Thomasson gör en djup-

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:28:00

dykning i Helsingborgs äldsta historia och diskuterar frågan om vad det är för slags urban miljö som växte fram på stranden och uppe på branten under yngre järnålderns slutskede och den tidiga medeltiden. Staffan von Arbin undersöker Marstrands uppkomst i ljuset av ändrade sjöfartsleder i Kattegatt. Artikeln ingår i von Arbins kommande doktorsavhandling.

Avslutningsvis analyserar Emma Maltin, Elizabeth Ellen Peacock, Stina Tegnhed och Charlotta Hanner Nordstrand, ett sällan diskuterat källmaterial: fosterbegravningar i kyrkor. Genom närstudier av två begravda små foster från 1700- och 1800-talen, presenterar författarna en fördjupad förståelse av synen på ofödda barn, på föräldraskap och på kärlek.

Trevlig läsning

Markus Fjellström och Jonas Monié Nordin

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:28:00

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:28:00